

Grek Mitolojisinde Adaletten Sapma, Ölçsüzlük ve Kibir Olarak Hybris ve Grek Felsefesine Yansımaları

Sebile Başok Dış | ORCID: 0000-0003-1960-697X

Doç. Dr. | sebile_basok2000@yahoo.com

Necmettin Erbakan Üniversitesi | ROR ID: 013s3zh21

Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Felsefe Bölümü | Konya, Türkiye

Öz

Grek mitolojisi, insana evrenin ve kendi varlığının kökenine dair açıklama yaparken ona ayrıca nasıl yaşarsa evrenle uyumlu iyi bir yaşam sürmüş olacağını da gösterir. Grek mitolojisine göre temelde insan için iki yol vardır. O, ya *dikenin*, adaletin ya da *hybrisin* yolunu seçecektir. Tanrılarla, evrenle, gökyüzü ve yeryüzü ile uyumlu bir yaşam ancak *dike* ile mümkündür. Diğer seçenek olan *hybris* ise aşırılaşma, ölçsüz davranma, küstahlık etme, hadsizlikte bulunma, kibre kapılma, kendini bilmeme, tanrılara saygısızlık etme şeklinde tezahür eder ve onun kaçınılmaz sonucu cezalandırılmaktır. Grek mitolojisi, *hybrise* kapılıp ağır biçimde cezalandırılan kimselere ilişkin birçok örnek sunar, doğası gereği *hybrise* yatkın olan biz insanları *hybrisin* yıkıcılığına dair uyarır ve en büyük günah saydığı *hybris* için iki ilke ile çözüm sunar: Kendini bilmek ve aşırılıktan kaçınmak. Grek felsefesi kavramsal olduğu kadar insanın nasıl yaşaması gerektiği konusunda da Grek mitolojisinden etkilenmiş ve bu iki ilkeyi birer erdem saymıştır. Başta Sokrates, Platon ve Aristoteles'in felsefeleri olmak üzere genel olarak Grek felsefesinde bu erdemler temel değerler arasında sayılmış ve savunulmuştur. Bu açıdan bakıldığında Grek mitolojisi ile Grek felsefesi arasında büyük bir örtüşme olduğu görülmektedir. Çalışmamızda Grek mitolojisinde *hybrisin* ne anlama geldiği açıklanmış ve bu konuda geliştirilen anlayışın Grek felsefesine de yansıdığı çeşitli örneklerden faydalanılarak gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hybris, Ölçsüzlük, Kibir, Aşırılık, Adalet, Grek Mitolojisi, Grek Felsefesi

Atıf Bilgisi

Başok Diş, Sebile. “Grek Mitolojisinde Adaletten Sapma, Ölçsüzlük ve Kibir Olarak Hybris ve Grek Felsefesine Yansımaları”. *Akademik-Us* 15-16 (Kasım 2024), 82-106.

<https://doi.org/10.70971/akademikus.1576745>

Geliş Tarihi	31.10. 2024
Kabul Tarihi	13.11.2024
Yayım Tarihi	30.11.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı -İntihal.net
Etik Bildirim	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Hybris as Deviation from Justice, Excess and Arrogance in Greko Mythology and Its Reflections in Greek Philosophy

Sebile Başok Diş | ORCID: 0000-0003-1960-697X

Assoc. Prof. Dr. | sebile_basok2000@yahoo.com

Necmettin Erbakan University | ROR ID: 013s3zh21

Faculty of Social and Human Sciences, Department of Philosophy | Konya, Türkiye

Abstract

While Greek mythology explains to man the origin of the universe and his own existence, it also shows him that no matter how he lives, he will live a good life in harmony with the universe. According to Greek mythology, there are basically two paths for humans. He will either choose the path of thorns, justice or hybris. A life in harmony with the gods, the universe, the sky and the earth is only possible with dike. The other option, hybris, manifests itself as going to extremes, behaving excessively, being arrogant, being immodest, being arrogant, not knowing oneself, and disrespecting the gods, and its inevitable result is punishment. Greek mythology provides many examples of people who were caught up in hybris and were severely punished, warns us, who are naturally prone to hybris, about the destructiveness of hybris, and offers a solution to hybris, which it considers the greatest sin, with two principles: Self-knowledge and avoiding excess. Greek philosophy was influenced by Greek mythology in terms of how humans should live as well as conceptually, and presented these two principles as virtues. These virtues were considered and defended among the fundamental values in Greek philosophy in general, especially in the philosophies of Socrates, Plato and Aristotle. From this perspective, it can be seen that there is a great overlap between Greek mythology and Greek philosophy. In our study, what hybris means in Greek mythology is explained and it is tried to show that the understanding developed on this subject is also reflected in Greek philosophy.

Keywords

Hybris, Intemperance, Arrogance, Excess, Justice, Greek Mythology, Greek Philosophy

Citation

Başok Dış, Sebile. "Hybris as Deviation from Justice, Excess and Arrogance in Greek Mythology and Its Reflections in Greek Philosophy". *Akademik-Us* 15-16 (November 2024), 82-106.

<https://doi.org/10.70971/akademikus.1576745>

Date of Submission	31.10. 2024
Date of Acceptance	13.11. 2024
Date of Publication	30.11.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - İntihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Sembolik olarak önemli anlamlar taşıyan, bununla birlikte gerçeküstü unsurlar da barındıran mitolojiler eğlence amaçlı kaleme alınmış değildirler. Onların temel amacı, insan ile evren arasındaki ilişkiye anlam katmaktır. En eski geçmişlerde dahi neden bu dünyada olduğunu merak eden, nasıl bir yaşam sürerek evren ile arasında uyumlu bir ilişki kurabileceğini öğrenmek isteyen, evrenin ve kendisinin nasıl varlık kazandığını soran insana mitoloji yanıt vermiş ve yol göstermiştir. İnsanlar mitolojilerin çizdiği çerçevede dâhilinde tanrılar, evren ve kendileri ile aralarında nasıl bir düzen olduğuna, bu düzenin bozulmaması için nasıl davranmaları gerektiğine ve bu hassas düzenin sınırlarına ilişkin kavrayış elde etmişlerdir. Bu kavrayışla hem nasıl yaşamalarına ilişkin bir ahlak kılavuzu hem de tanrıların karşısındaki ve evrenin içindeki konumlarına dair bir anlam duygusu kazanmışlardır. İnsanın evrenle ve tanrılarla ilişkisini kurarak ona anlam duygusu veren mitolojiler, insana nasıl biri olması, neleri yapması ya da yapmaması gerektiğini de göstermiş, böylece ona ahlaken de rehberlik etmişlerdir. Öte yandan insan hayatının anlamı ve takip etmesi gereken ahlak yolu konularında önemli içerimlere sahip olan mitolojiler, etkilerini felsefenin başlangıcından itibaren düşünce dünyasında göstermenin yanı sıra sinema, edebiyat ve moda gibi sanat dallarına da ilham kaynağı olmuştur. Bu açılardan bakıldığında dünyanın en önemli mitolojilerinden birinin Grek mitolojisi olduğu görülür. Çalışmamızda Grekçe bir sözcük olan *hybris* sözcüğünün Yunan mitolojisinde ne anlama geldiği etik ve kozmolojik bakımdan ele alınacak ve Grek mitolojisinde yer alan *hybris* anlayışının Grek felsefesine ne şekilde yansıdığı gösterilmeye çalışılacaktır.

1. Grek Mitolojisine göre Hybrisin Anlamı

Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü* adlı eserinde *Hybrisin* ölçüsüzlüğün ve küstahlığın kişiselleştirilmiş hali olduğu bilgisini verir.¹ Azra Erhat ise *hybrisin* Yunan düşüncesinde büyük önemi olan bir kavramı simgelediği bilgisini verir. Onun aktardığı bilgilere göre *hybris*, insanı suç işlemeye sevk eden bir ölçüsüzlüktür, hırs ve kendine aşırı güvendir. Tragedyaların büyük kısmında insanların başlarına belalar gelmesinin nedeni işte bu *hybristir*.² Luc Ferry ise *hybrisi*, bilgeliğe karşı bir çılgınlık olarak tanımlar ve onun kibir ve kaotik başkaldırı ile ilişkilendirir.³ O, Yunanların *hybris* diye adlandırdığı günahın pek çok şekilde tercüme edilebileceğini söyleyerek bunları şu şekilde sıralar: kibir, küstahlık, gurur ve ölçüsüzlük. *Hybrisin* bu anlamları, onun farklı yönlerine işaret eder. Yani, bu karşılıkların hepsi, kozmik düzene ve bu düzenin kurucularına karşı günah işlemek anlamına gelen *hybrisin* bir yanına karşılık gelmektedir.⁴ Anlaşıldığı kadarıyla *hybris*, farklı görünümlerle karşımıza çıkabilmektedir. Öte yandan *hybrisin* doğrudan kozmos ve kozmik düzenle ilgili olduğu görülmektedir. Kozmos Antik Greklerin gözünde düzenli bir yapıdır ve bu düzen,

¹ Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü*, çev. Sevgi Tamgüç (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2023), 289.

² Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2023), 147.

³ Luc Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, çev. Murat Erşen (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022), 30.

⁴ Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, 86-87.

ölçü ile sağlanmıştı ve devamı da ölçü ile mümkündür. Her türlü aşırılık ve ölçsüzlük hali olan *hybris* ise düzen için tehdit, düzenden sapmadır ve bu nedenle de düzenin muhafazası için *hybris*in cezalandırılması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Erhat'ın da belirttiği üzere Yunan tragediyalarında *hybris* suç ve bu suç nedeniyle belaya yol açar ki bu durum mitolojilerde değişmez bir yasadır.⁵

Bilindiği gibi ortada bir suç ve ceza varsa konu doğrudan adaletle ilgilidir. Bu nedenle *hybris*, dolaysız bir şekilde adaletle de ilgilidir ve adaletin tam karşısında yer alır. *Hybris*, kozmik düzene karşı çıkmak, evrenin düzenine riayet etmemek, düzeni ihlal etmek anlamında bir ölçsüzlük, kibir ve küstahlıktır. Oysa *dike*, yani adalet Ferry'nin de belirttiği üzere en büyük erdemdir ve kozmik düzenle uyum anlamına gelmektedir.⁶ Kişinin adaletli olması onun evrendeki düzenle uyumlu olmasını gerektirir. Ancak bunun için kişinin evrendeki yerini, kim olduğunu, yani kendini bilmesi şarttır. Görüldüğü üzere ölçsüzlük ve kibir anlamlarına gelen *hybris* ile adalet manasındaki *dike* birbirlerine karşı iki tutumdur. Antik Yunanlar tarafından en büyük günah sayılan *hybris*in kökeninde kozmik düzene karşı bir başkaldırı varken en büyük erdem olarak görülen *dikenin* temelinde kendini bilme anlamında bir bilgelik bulunur. Her türlü adaletsizlik ceza gerektirdiği için en temelde bir adaletsizlik olan *hybris*in bir ceza ya da düşüş getireceği düşüncesi Grek mitolojisinin değişmez ana fikridir. Aslında bu fikir Yunanlara özgü değildir. Başka halklara ait birçok mitolojide de bu fikre rastlanmaktadır. Bu mitlerden biri Hint mitolojisinde yer almaktadır. Joseph Campbell, bu mitolojiye göre kibrin nasıl bir bela getirdiğini şöyle ortaya koyar: “Önceki İndraların hepsi ömürleri boyunca en aşağı durumlardan en yüce aydınlanmaya doğru yücelirler. Sonra bir canavara bir yıldırım gönderir ve ‘Ne harikayım’ diye düşünürler. Sonra gene aşağı düşerler.”⁷

Görüldüğü üzere bu mitte verilen mesaj da son derece açıktır. “Ne harikayım” sözüyle kendini açığa vuran kibir cezasız kalmamaktadır. Kişi, ne kadar yükselirse yükselsin kibre kapılmamalıdır. Aksi takdirde aşağı düşecektir. Kibir şeklinde ortaya çıkan *hybris*in karşılığı aşağı düşmektir.

Yunan mitolojisinde yer alan mitlerin neredeyse hepsinde bu fikrin işlendiğini görürüz. Bunlardan bazılarını bakacak olursak karşımıza çıkan ilk mitin de bir tür ceza veya düşüş anlamı taşıdığı görülür. Bahsi geçen bu mit, “beş ırk miti” olarak bilinmektedir. Ferry'nin yazdıklarına göre başlangıçta altın çağ hüküm sürmektedir ve bu dönemde insanlar oldukça mutludur. Bunun nedeni, bu dönemdeki insanların tanrılarla tam bir anlaşma halinde yaşamalarıdır. Yani, bu dönemin insanları *dike*ye sadıktır, doğru ve adildir. İnsanı payından fazlasını istemeye iten ve bu nedenle de hem kim olduğunu hem de dünya düzeninin mahiyetini yanlış anlamaya yol açan *hybristen* uzak dururlar. Bu tutumları onlara ayrıcalıklı bir hayat imkânı sunar. Öyle ki bu dönemin insanları çalışmak, meslek icra etmek ya da hayatlarını kazanmak zorunda değildiler. Doğa, bu insanlara karşı son derece cömerttir;

⁵ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 147.

⁶ Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, 87.

⁷ Joseph Campbell- Bill Moyers, *Mitolojinin Gücü*, çev. Zeynep Yaman (İstanbul: MediaCat Kitapları, 2023), 92.

bu nedenle rahat bir hayat sürmeleri için gerekenlerin hepsi kendiliğinden çıkar. Dert ve tasaları olmayan bu dönemin insanları acı da çekmezler, hasta da olmazlar. Bu insanlar için acı, kaygı ve korku yoktur.⁸

İkinci soy ve devamındaki soyların durumu farklıdır. Karl Kerényi, ikinci soyu şöyle anlatır:

İkinci olarak, Olymposlular çok daha değersiz, gümüş bir soy yaratmışlardı. Ne beden ne ruh bakımından altın soya benziyordu... Birbirine karşı ölçsüz egemenlik düşkünlüklerini zaptedemiyorlardı. Tanrılara saygı göstermek istemiyor, insanlarda geleneklerine göre adet olduğu gibi, kurban sunmuyorlardı. Zeus öfkelenerek onları ortadan kaldırdı, çünkü Olymposlulara saygı göstermemişlerdi.⁹

Kerényi'nin verdiği bilgilere göre beş soy mitinde göre altın ve gümüş soydan sonra Zeus tunç insan soyunu yaratmıştır. Bu soy da kaybolduktan sonra Zeus kahramanlar soyunu yaratmış. Bunu izleyen soy ise demir soyu olmuştur.¹⁰ Son soy olan demir soyu bizim insanlığımızı da temsil eden döneme karşılık gelmektedir.

Bu mite göre insan soyları farklı elementlerden yaratılmıştır. Ancak onları birbirinden ayıran şey, elementlerinin farklı olması değildir, bu mecazi bir ifadedir. Marcel Detienne ve Jean Pierre Vernant, bu en temel ayrımı şu şekilde açıklar:

Bir insan soyuyla diğerindeki farklılıklar, genel olarak insan soyunu tanrılardan ve hayvanlardan ayıran mesafe gibi, hepsinin kaynaklandıkları ve bağlı oldukları elementler arasındaki farklarla ifade edilmez: Hesiodos ve çağdaşlarının kendilerinin demirden yapılmış olduklarına inanmadıkları gibi, altın, gümüş veya tunç insanlar da bu metallerden yapılmamıştır. Farklılıklar, farklı yaşam, tavır ve davranış türlerine karşılık gelir. Her soy, üstlendiği işlevler, adanmış olduğu faaliyetler ile tanımlanır: Ne yapar ve her şeyden önce nasıl? Zeus'un kızı olan ve tanrılar tarafından hürmet edilen Adalet'e [Diké] uyar mı yoksa kendisini Hubris'e mi bırakır?¹¹

Bu soyları birbirinden ayıran husus, onların adaletten mi yoksa *hybristen* mi yana olduklarıdır. Yine Detienne ve Vernant'ın yorumuna göre insanı tanrılara yaklaştıran şey, tanrıdan bir parça taşınmaları değil, adaletle saygılarından ötürü birbirleri ile daha yüksek güçler arasındaki ilişkileri yöneten kurallara uymalarıdır. İnsanlar bu kuralla uyarak tanrılarla, kendilerinin tam olarak insan olmasını sağlayan bir iletişim kurarlar. Tam olarak insanla kastedilense, kalpleri utanma ve korku ile dolu, akılları sayesinde adaleti tanıyabilen zayıf ve ölümlü yaratıktır.¹²

Görüldüğü üzere beş soy miti de insanın tanrılar karşısındaki konumunu ve kendini bilme temeline dayanan adalet ile bunları bilip tanımama hali olan *hybris* arasındaki farka işaret etmektedir. Adaletin bir yanı insanların birbirleri ile ve tanrılar ile ilişkilerini düzenleyen kurallara uyma ile ilgiliyken diğer yanı, insanın zayıf ve ölümlü bir varlık

⁸ Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, 112-113.

⁹ Karl Kerényi, *Yunan Mitolojisi*, çev. Oğuz Özügül (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 188.

¹⁰ Kerényi, *Yunan Mitolojisi*, 188-189.

¹¹ Marcel Detienne- Jean-Pierre Vernant, *Yunan Diyarında Kurban Mutfağı*, çev. Özgüç Orhan (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 89.

¹² Detienne-Vernant, *Yunan Diyarında Kurban Mutfağı*, 89.

olduğunu bilmesiyle, yani kendini bilmeye alakalıdır. Bunun nedeni açıktır, kendini bilmeyen biri, kendini başkalarının ya da tanrının karşısında doğru şekilde konumlandıramaz. Bu da adil olmasına engel olur. İnsanın kendisinin ölümlü ve zayıf bir varlık olduğunu unutarak üstünlük taslaması *hybrist*ir ve mitlerde bu tutum cezasız kalmaz. Bu anlayışla oluşturulmuş diğer mitlere de baktığımızda anlatılan öykülerde çarpıcı benzerlikler olduğunu görürüz. Bu çerçevede ele alacağımız ikinci ve üçüncü mitler Kral Midas'a dairdir. Bu mitlerden ilki oldukça meşhurdur ve "tuttuğunun altın olması" deyişi de bu mite gönderme yapar. Mite göre kral parlak bir kral olmadığı gibi pek de akıllı değildir. Kafası ağır çalışır ve aklı hep sonradan başına gelir. Kral Midas bir gün bir iyilik yapar ve bu iyilikten ötürü müteşekkiri olan tanrı Dionysos ona bir armağan seçmesini söyler. Pek akıllı olmayan fakat fazlasıyla açgözlü ve tamahkâr olan Midas, karşısına çıkan bu fırsatı istismar eder ve işte bu noktada *hybris* başlar. Çünkü Midas son derece ölçsüz bir dilekte bulunur. Tanrıdan, dokunduğu her şeyi altına dönüştürmesini ister. Artık Midas, her neye dokunursa dokunsun, bu şey ister insan ya da hayvan isterse bitki ya da taş olsun, o şey altına dönüşecektir. Midas, başlangıçta başına geleceklerden habersiz olduğu için çok sevinçlidir. Ancak saadet sandığı şeyin aslında ölümcül bir musibet olduğunu çok geçmeden anlayacaktır. Susuzluğunu giderecek içeceklerin ve onu doyuracak yiyeceklerin altına dönüşmesi onu ölüme götürecektir. Onu böyleleri bir ölümden kurtaran Dionysos'un insafidir. Dionysos, lanete dönüşen armağanı ondan geri alır ve böylece Midas ölümden kurtulur.¹³

Midas kapıldığı *hybris* nedeniyle ölçsüz bir istekte bulunmuştur. Talebi görüldüğünün aksine hiç de akıllıca değildir. O böyle bir talebin sonunu hiç de düşünmemiştir. Bu talebin gerçekleşmesi onu öldürmeseydi canlı cansız her şey bir metale, altına dönüşürdü ki bu durum kozmik dengenin bozulması demektir.

Ferry, canlıları cansız nesnelere dönüştüren böyle bir gücü, tam tersi şekilde çalışan bir başka güçle karşılaştırarak ters şekilde işleyen iki farklı gücün ortak noktasını ortaya koyar. Bahsi geçen bu ikinci güç, Doktor Frankenstein öyküsünde ele alınır. Ferry'nin yorumuna göre Doktor Frankenstein da tanrılara denk olmak istemiştir. O da tanrı gibi hayat vermek ister ve bütün hayatını ölüleri nasıl canlandıracağını araştırarak geçirir. Günün birinde bunu bir şekilde gerçekleştirir ve bir canavara hayat verir. Tıpkı Kral Midas mitinde olduğu gibi bu öyküde de başta her şey yolunda gider fakat sonrasında olaylar kontrolden çıkar. Canavar bağımsızlığını ilan edip kaçır ve insanlar için korku ve dehşet kaynağı haline gelir.¹⁴

Nasıl ki Kral Midas, kontrol edemediği, ölçsüz bir güçle dünya düzeni için bir tehdit haline gelmişse benzer şekilde Doktor Frankenstein da ölüyü diriltmek gibi ölçsüz bir taleple üzerinde denetim sağlayamadığı bir canavar yaratmış ve bu canavar da insanlar ve dünyadaki düzen için bir tehdit olmaya başlamıştır. Midas'ın gücü de Doktor Frankenstein'ın canavarı da dünya ve üzerindeki varlıklar için ölüm ve yıkım anlamına

¹³ Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, 91-93.

¹⁴ Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, 94.

gelmektedir. Bu iki örnekte de arzulan fakat kontrol edilemeyen her gücün hangi niyetle yaratılmış olurlarsa olsunlar nasıl yıkıcı ve ölümcül hale gelebileceği anlatılmaktadır. Aşırı ve ölçüsüz arzuların kaynaklık ettiği güçler, başlangıçtaki arzu ve niyetlerin aksine bela ve musibet haline gelmektedir.

Midas'la ilgili ikinci bir mit daha vardır ve bu mit de oldukça meşhurdur. Bu mit Kral Midas'ın kulakları ile ilgilidir. Erhat'ın verdiği bilgilere göre bu mitte tanrı Pan ile tanrı Apollon arasında ya da mitin bir başka versiyonuna göre Marsias ile Apollon arasında yapılan bir yarışma anlatılır. Midas, Apollon'un *lyrasını* ve Pan'ın (ya da Marsias'ın) kavalını dinler. Kaval sesini daha çok beğendiği için ödülün Apollon'a değil, karşı tarafa verilmesini ister ve hiç gerekmediği halde Apollon'a kavalın sesini ne kadar beğendiğini söyler. Tahmin edilebileceği gibi Apollon onun bu saygısızlığını karşılıksız bırakmaz ve onun kulaklarını eşek kulaklarına çevirir.¹⁵

Mitlerde insanın en temel yükümlülüklerinden birinin tanrılara karşı saygılı olmak olduğu vurgulanan bir husustur. Bu saygı, insanın bir tanrı olmadığını, onlarla bir ya da onlara denk olmadığını bilinmesini gerektirir. Şayet kişi, böyle bir farkındalık içinde olmaz ve tanrılara insanlara davrandığı gibi davranırsa bu *hybris* sayılır ve gereği yapılır. Grek mitolojisinde *hybris*, insanlara karşı da sergilenmekle birlikte çoğunlukla tanrılara karşı saygısızlık şeklinde kendini göstermektedir. Midas'la ilgili bu ikinci mit, buna ilişkin örneklerden yalnızca bir tanesidir. Diğer örneklere de bakmak konunun önemini anlaşılması bakımından faydalı olabilir. Bu nedenle Niobe'nin başına gelenleri anlatan örneğe bakabiliriz. Bu mit, çok sayıda çocuğu olan kibirli Kraliçe Niobe ile sadece iki çocuğu olan tanrıça Leto arasındaki ilişkiye dairdir. Mite göre bir zamanlar Leto ile Niobe çok iyi dostturlar. Ancak Niobe, karşısındakinin bir tanrıça olduğunu göz ardı ederek onunla rekabete kalkışır ve çocuklarının çokluğu ile övünür. Bunun neticesi olarak Niobe'nin altısı kız, altısı erkek olmak üzere on iki çocuğu Leto'nun çocukları tarafından öldürülür. Fakat onun cezası bununla sınırlı değildir. Evlatları için ağlamaktan bitkin düşen Niobe, Manisa'daki Spil Dağı'nda bir kayaya dönüştürülür ve taş olarak acı çekmeye devam eder.¹⁶

Tanrılara karşı saygısızlığın ne kadar sert bir şekilde cezalandırıldığına dair bir diğer örnek de *Kassandra*'dır. Burada da söz konusu olan kibir ve saygısızlıktır, yani *hybrist*. Francis Bacon bu miti şu sözlerle anlatır:

Şairlerin fablı der ki, *Kassandra* kendisine aşık olan *Apollon*'u türlü hileyle ve kurnazca yüz vermeyerek kandırılmış, ondan kehanet yeteneğini alıncaya kadar da *Apollon*'a ümit vermeye devam etmiş. Sonunda ikiyüzlülükle baştan beri amacı olan şeye ulaşınca da *Apollon*'un teklifini açıkça reddetmiş, verdiği söze bağlı kalan ve düşünmeden bahsettiği yeteneği hiçbir biçimde geri alamayan, ancak kurnaz bir kız tarafından aşağılanmayı reddederek, ciddi bir intikam ateşiyle yanan *Apollon*, bu yeteneğe şu cezayı eklemiştir: *Kassandra*'nın kehanetleri hep doğru olacak, ama hiç kimse ona inanmayacak. Bu nedenle kehanetleri hep doğru olmuş, ama hiçbir zaman önemsenmemiş ve *Kassandra* bunu hep yaşamış. Ülkesi mahvolduğunda bile ki, bu

¹⁵ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 205-206.

¹⁶ Kerényi, *Yunan Mitolojisi*, 185.

konuda herkesi önceden defalarca uyarılmış, ama insanlar ona ne inanmış ne de kulak vermişler.¹⁷

Bacon'a göre bu fabl, zamansız uyarı ve tavsiyenin önemsizliğini açıklamaktadır. Öte yandan aynı zamanda kibri ve kibrin sonuçlarını da göstermektedir. Konuşmada zarafet ve ağırbaşlılığı, bilgili ve cahil kulak arasındaki farkı, konuşma ve susma zamanını öğrenmek ve bunlara dikkat etmek konusunda yöntemin, ölçünün ve uyumun tanrısı olan Apollon'un tavsiyelerine kulak vermeyecek kadar kibirli olan, salt kendi zekâ ve güçlerine güvenen insanlar ne kadar mantıklı olurlarsa olsunlar diğer insanları ikna ve etkileme çabaları bir işe yaramayacaktır.¹⁸

Bir tanrıyı aldatarak ve ona saygısızlık ederek olayları önceden görme yeteneği kazanan Cassandra *hybrisin* tipik bir örneğini sunar. Bacon'ın da belirttiği gibi kendi zekâsına güvenerek kibirlenen Cassandra, kendisine kimseyi inandıramadığı ve yaklaşan felaketleri önleyemediği için sahip olduğu yetenek bir lütuf değil, bir bela haline gelmiştir. Cassandra hem kendi zekâsına aşırı ölçüde güvenerek kibre düşmüş hem de bu kibirle bir tanrıya, Apollon'a saygısızlıkta bulunarak ikinci defa kibre kapılmıştır ki bunların her ikisi de *hybristir*. Midas'ın ve Cassandra'nın mitlerine bakıldığında ölçü ve ayar olmadığında, aşırılık haline geldiğinde en büyük armağanlar ve yetenekler dahi birer ceza veya musibet haline gelebilmektedir. Midas'ın dokunduğu her şeyi altına çevirme yeteneği onu neredeyse öldürecekken Cassandra'nın kehanet yeteneği onu anlaşılmasız hale getirip yalnızlaştırmıştır. Midas dokunduğu her şeyi değil de sadece altın olmasını istediği şeyleri altına çevirebilseydi, yani altına dönüştürme yeteneği sınırlı olsaydı sahip olduğu güç gerçekten bir lütuf olurdu. Benzer şekilde Cassandra, önceden gördüğü geleceği başkalarına anlattığında kendisine inanılsaydı belki olası felaketler engellenebilir ve kendisi hor görülme yerine itibar görebilirdi. Ancak kimseler kendisine inanmadığı ve önemsenmediği için geleceği önceden görebilmesi onun yalnızca acısını arttırmıştır.

Tanrıya saygısızlık şeklinde kendini gösteren *hybrisin* bir diğer örneğini de Pentheus ve annesinde görürüz. Pentheus'un annesi Agave, tanrı Dionysos'u küçük düşürecek laflar etmiş ve bunları etrafa yaymışlardır. Dionysos, Agave ve Thebaalı kadınları delirterek işe başlar. Kendisini zincire vurarak cezalandırmak isteyen Pentheus'a da tuzak kurarak onun kendi annesi ve diğer kadınlar tarafından vahşice öldürülmesini sağlar.¹⁹

Dionysos kendisine saygısızlık ederek ölçüyü aşan bu kişileri oldukça ağır biçimde cezalandırmıştır. Ancak tanrılara saygısızlık etmeden de *hybrise* kapılmak mümkündür. Hatırlanacağı üzere *hybrisin* tek bir biçimi yoktur. Böyle bir duruma Narkissos'ta rastlarız. Onun öyküsünü Bacon şöyle anlatır:

Narkissos'un son derece güzel ve yakışıklı ancak tuhaf bir biçimde kibirli ve alaycı olduğu söylenir. Bu yüzden herkesi küçük görerek ormanda yalnız bir yaşam sürdürür, sadece kendisine hayran, içlerinde Su Perisi *Ekho'nun* da peşinden hiç

¹⁷ Francis Bacon, *Eskilerin Bilgeliği*, çev. Halide Aral (Ankara: BilguSu Yayıncılık, 2018), 13.

¹⁸ Bacon, *Eskilerin Bilgeliği*, 13.

¹⁹ Jean-Pierre Vernant, *Torunuma Yunan Mitleri*, çev. Mehmet Emin Özcan (İstanbul: Helikopter Kitap Yayınevi, 2021), 149-153.

ayrılmadığı birkaç arkadaşıyla avlanırmış. Böyle yaşarken günün birinde kader onu berrak bir pınarın yanına getirmiş ve sıcak olduğundan pınarın kıyısına dinlenmek için uzanmış. Suda kendi imgesini görünce, öylesine kendinden geçmiş ve öylesine hayran olmuş ki, bu aynadaki imgesinden gözünü hiç alamamış; öyle ki, sürekli oraya bakmaktan gücü tükenmiş ve sonunda kendi adı verilen, baharın başında açan ve yeraltı tanrıları *Pluto*, *Proserpine* ve *Fruies* [Cehennem Tanrıçaları] için kutsal çiçeğe dönüşmüş.²⁰

Bacon'ın yorumuna göre bu mit ile anlatılmak istenen şey, kendileri çaba harcamadan doğanın bahsettiği güzellik veya başka yetenekler nedeniyle kendini kaybeden insanların kendi yıkımlarına yol açacağıdır. İnsanlardan uzak durarak kendilerine tapınan ve hayranlık duyan bu kişiler kendilerine duydukları hayranlık nedeniyle tembelleşir, avare ve uyuşuk hale gelirler. Heyecanlarını yitirir, canlılıklarını kaybeder ve hissizleşirler. Bacon için Narkissos'un yeraltı tanrıları için kutsal olan bir çiçeğe dönüşmesi de bir rastlantı değildir. Çünkü ona göre eskiler, meyve vermeyen, hiç olup giden şeyleri bu tanrılarla ilişkilendirmişlerdir.²¹

Narkissos'ta aşırılığa kaçan birçok şey vardır. Bunlardan ilki, onun kibrinin de temeli olan güzelliği ve yakışıklılığıdır. O, sadece insanların değil, perilerin bile kendisine aşık olacağı kadar güzel ve yakışıklıdır. Yine, o insanlardan uzak durmada, kendini onlardan yalıtımda aşırıya kaçmıştır. İnsanlarla dengeli bir ilişki kurmayı, sosyal bir yaşamı reddetmiştir. Kendi görünümüne karşı ölçsüz ilgi duyması, onu sudaki aksini aşırı bir yoğunlukla seyretmeye itmiştir ki bu da bir başka ölçsüzlüktür. *Hibrise* kapılan Narkissos, tanrılara saygısızca davranmamış olsa bile kendi kibrinin kurbanı olmuş, güzel bir insanken güzel bir çiçeğe dönüştürülmüştür. Güzel olmasına yine güzeldir fakat artık bir insan değil, sadece bir çiçektir. İnsan için gençlik ve güzellik geçicidir ve bunları temel değerler haline getiren bir insana verilebilecek en uygun ceza, onu güzel olmakla birlikte ömrü son derece kısa olan bir çiçeğe dönüştürmektir.

Mitlerde daha üstün ya da daha aşağı bir varlığa dönüştürerek ödüllendirmek ya da cezalandırmak sık rastlanan bir durumdur. İnsanlar kimi zaman gösterdikleri erdemler ve kahramanlıklar nedeniyle daha üstün bir varlığa dönüştürülebildikleri gibi kimi zaman da çeşitli biçimlerde tezahür eden *hybris*leri nedeniyle daha aşağı varlıklar haline getirilebilirler. Çiğdem Dürüşken bunu şu şekilde açıklar:

Başkalaşımın düzenindeki ödül ve ceza, hem insana hem de insani yanılığlara düşen tanrılara yöneliktir. Doğadaki yok olmamayı sağlayan sevgi bağı koparmaya yönelik her niyet ve eylem karşıt bir tepkiyle yanıt bulup cezalandırılırken, bu bağı korumaya yönelik her niyet ve eylem dönüştüğü bedenle anlamlanır ve ödüllendirilir...

Doğa, tanrısal özden pay alan ruhun yıkıma yönelik yanlış düşüncesini ve eylemini affetmez ve bunu bedenleri bir hayvana ya da herhangi bir canlıya dönüştürerek yanıtlar. Ama özellikle insanın söz konusu olduğu dönüşümlerde, başkalaşım anında içine girdiği yabancı bedende insan, yine insan gibi düşünmesini sürdürür. İşte bu durum büyük sancıyı beraberinde getirir ve başkalaşan beden ne sahiden insan olur

²⁰ Bacon, *Eskilerin Bilgeliği*, 18.

²¹ Bacon, *Eskilerin Bilgeliği*, 18-19.

ne de sahiden hayvan.²²

Cezanın ve mükâfatın anlamlı olabilmesinin tek yolu insanın bilincini taşımaya devam etmesidir. İnsan ancak yaptıklarını ve kendini bilirse bir tanrıya ya da tanrıçaya dönüştürülmenin bir ödül, bir kayaya ya da kurda dönüştürülmenin de ceza olduğunu anlar. Yani, cezanın ve ödülün tam olarak gerçekleşmesi kişinin eylemleri ve bunların sonuçları arasındaki ilişkiyi kavraması ile mümkündür. Bu nedenle mitlerde dönüşüm geçiren insanların kim oldukları, neyi yapıp neyi yapmadıkları, neyi doğru ya da neyi yanlış yaptıkları ve bunların sonucu olarak neye dönüştükleri etraflıca anlatılır.

Hybrise kapılmamanın, yani ölçsüzlük ve aşırılığa kaçmamanın ve kibre düşmemenin yalnızca insanlar için geçerli bir sorumluluk olduğu düşünülmemelidir. Bu sorumluluk tanrılar için de geçerlidir. Giorgio Colli'nin de belirttiği gibi kehanet aracılığı ile insanlara ölçsüz olmayıp kendini denetlemeye teşvik eden Apollon'un kendisi ölçsüz davranabilmiş, kontrolsüz bir "pathos"la ortaya çıkabilmiştir.²³ Bir tanrının, hem de ölçüyü, uyumu ve düzeni temsil eden bir tanrının nasıl olup da bu değerlerin dışına çıkıp *hybrise* kapılabileceği merak edilebilir. Ferry'e göre Apollon'un babası ve kozmik düzenin kurucusu olan Zeus'a başkaldırıp dünyanın düzeninin koruyucusunu yerinden edip bu düzeni altüst etme tehdidinde bulunması tam bir *hybris* örneğidir. Elbette bu *hybris* de cezasız bırakılmamış, Apollon basit bir ölümlü olan Troya Kralı Laomedon'un hizmetine verilerek cezalandırılmıştır. Görev olarak da sürülere göz kulak olması, yani çobanlık yapması istenmiştir.²⁴

Apollon'un cezası, onun bir tanrı olduğu düşünülduğünde özellikle küçültücüdür. Olympos'un en önemli tanrılardan biri, sıradan bir insana, hatta doğrudan ona bile değil, onun hayvanlarına hizmete mecbur bırakılmıştır. Ancak onun cezası Prometheus'unlike kıyasla son derece hafiftir. Prometheus'a verilen cezadan önce onun nasıl bir suç işlediğine bakalım. Kerényi, olayı şöyle anlatır:

Prometheus büyük bir boğayı parçalara ayırdı. Parçaları, toplananlara dostça sundu ve Zeus'u yanıltmak istedi. Kendisi ve yandaşları için boğanın midesini parçalanmış et ve yağlı iç organlarla doldurdu. Zeus için kemikleri, parıltısı göz alan yağ ile bir güzel sarıp sarmaladı, böylece içindekini kimse fark edemedi.²⁵

Prometheus, Zeus'tan bu iki parça arasından dilediğini seçmesini ister. Zeus, sahip olduğu büyük zekâ ile her ne kadar Prometheus'un hilesinin farkında olsa da bu durumu Prometheus ve insanlara karşı kullanmak üzere parlak yağlı parçayı alır ve gizlenmiş kemikleri görünce büyük bir öfkeye kapılır.²⁶ Prometheus'a kesilen ceza, korkunç bir kartalın ciğerini didik didik yemesidir. Ancak bu Prometheus'un tek suçu değildir. O, ayrıca hırsızlık da yapmıştır, hem de tanrılardan çalarak. Ateşi Hephaistos'tan, sanatları da Athena'dan çalmak için bu ikisinin paylaştığı atölyeye izinsiz bir şekilde girmiş ve bunları

²² Çiğdem Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2021), 52-53.

²³ Giorgio Colli, *Felsefenin Doğuşu*, çev. Fisun Demir (Ankara: Dost Kitabevi, 2007), 41.

²⁴ Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, 86.

²⁵ Kerényi, *Yunan Mitolojisi*, 179.

²⁶ Kerényi, *Yunan Mitolojisi*, 179.

gizlice almıştır. Fakat Prometheus, bunları kendisi için alıkoymamış, insanlara sunmuştur.²⁷ Onun insanlara sunmuş olduğu bu hediyeler, hem insanlık için hem de yeryüzü için büyük öneme sahiptir. Bu hususu Ferry şu sözlerle açıklar:

... Prometheus, Zeus'un onayını almadan insanı yeni bir güçle, *neredeyse ilahi bir yaratım* gücüyle donatmıştır. Bu öyle bir güçtür ki ... çabucak *hybrisin* ayartısına kapılmaya müsait insanların er ya da geç kendilerini tanrı olarak görme riskini taşır. Zira Protagoras'ın da işaret ettiği gibi, Prometheus'un onlara verdiği tanrılara özgü yetenekler sayesinde artık "teknik", suni nesnelere –ayakkabılar, örtüler, giysiler, topraktan elde edilen besinler vs.- imal etmeye muktedir tek hayvan türü olarak ortaya çıkarlar. Başka bir deyişle, *tanrılara eşit olarak, onlar da gerçek yaratıcılar haline gelirler*. Dahası, sesleri onlara anlam verecek şekilde eklemleme, yani dil icat etme yetisine de sahiptir ki yine bu da onları tanrılara ciddi biçimde yaklaştırır.²⁸

Anlaşıldığı kadarıyla insanın kendi kendisine hayran olup kibre kapılmasına, *hybrise* yol açan teknik başarıların kökeninde Prometheus'un sınırları aşarak Zeus ve diğer tanrılara karşı dürüstçe davranmamasına yol açan *hybrisi* bulunur. Zaten insanın yapısı Ferry'nin de dile getirdiği gibi *hybrisin* ayartısına kapılmaya yatkındır. Bunun nedenini Dürüşken, insanın yapısına bağlar. Ona göre kaostan kozmosa geçildikten sonra bütün canlılara hâkim olabilecek yapıda bir canlının varlığı uygun görülür ve bu dünyanın çok daha iyi bir yer olması için insan doğar. İnsan, tanrısal öze donanmış ruhuyla ve ayakta dimdik duran bedeniyle canlılar arasında eşsiz bir varlıktır. Ancak bu duruş onu diğer canlılardan ayırmakta ve onun buyurgan, asi ve denetlenemez oluşuna da kaynaklık etmektedir.²⁹ Bu demektir ki zaten bedeninin duruşu ile ve sahip olduğu tanrısal öz ile insan zaten diğer tüm canlılardan farklı bir konumdadır. Bu durumun kendisi bile kendi başına *hybris* için uygun bir koşulken buna bir de teknik bilginin eklenmesi insanın *hybrise* kapılma ihtimalini fazlasıyla artırır. Bu durum teknolojinin çok hızlı ilerlediği modern dünya için bir ikaz olarak yorumlanmalı, teknolojinin insanlık ve genel olarak dünyaya etkileri konusunda bir hassasiyet geliştirilmelidir.

Ferry'nin de belirttiği üzere insan, tanrı vergisi yetenekleri sayesinde tanrıların varlığını bilen ve onlar için mabetler inşa edip onları yücelten tek canlı olmakla birlikte durmaksızın adaletsiz davranabilen tek canlı olduğu için de her daim *hybris* onları tehdit eder.³⁰ Ayrıca insanın aşırılık ve adaletsizlikleri sadece kendi türüne karşı değildir. O, kendi türüne olduğu kadar doğaya ve tanrılara karşı da aşırı ve ölçüsüz davranma eğilimindedir ki bu durum onu sadece diğer insanlar için değil, aynı zamanda dünyanın kendisi için de tehlikeli hale getirmektedir. Teknik, *hybrise* uygun bir yapıya sahip olan insanın gücünü ve etkisini artırmış ve onu *hybrise* daha müsait hale getirmiştir. Bu açıdan *hybris* ile teknik arasında doğrudan bir ilişki olduğu açık biçimde görülmektedir.

Dürüşken, teknik bilgi anlamına gelen *tekhnéyi*, doğanın yarattıklarına karşılık insanın

²⁷ Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, 130.

²⁸ Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, 130.

²⁹ Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi*, 52.

³⁰ Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, 130-131.

var ettiği şey olarak tanımlar.³¹ Prometheus, tanrılar tanrısı Zeus'a karşı çekinmemiştir. Onun insana hediye olarak sunduğu *tekhné*nin de hileli bir tarafı vardır. Yine Dürüşken bu hileli yana işaret eder ve bunu şu şekilde açıklar:

Yunanca *tekhné* kelimesinde sahiden de bir hile vardır; çünkü insanın rahat yaşaması için doğanın kandırılması, öfkesinin yatıştırılması gerekir. Bu kelimenin sözlük anlamlarından ilki “zanaatkârlık, sanatçılık, yetenek, beceri, el hüneri” olmasına rağmen ikinci anlamı “hile, hilekârlık, kurnazlık, dalavera”dir. Başka deyişle bu kelime hem olumlu hem de olumsuz anlamlar içermektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere teknoloji (*tekhнологia*), doğayı kandırıp insanı rahat ettirmektir. Hile yaparak doğayı kandıran insan akli, *hybris*le dolar. Başka deyişle hile yapan insan bir *hybris* varlığıdır ve *hybris* varlığı olunmadan *tekhné*yi sonsuzca kullanmak olanaklı değildir. Ama Olymposlular katında hiç sevilmeyen bir insan özelliğidir *hybris*; çünkü bu kelime aynı zamanda “kendini bilmezlik, haddini aşma, haddini bilmezlik” anlamına da gelir. Kısacası *hybris*, tanrıların işine karışmadır.³²

İnsanın büyük başarılar elde ederek kendine hayran kalmasını, bu başarılarından etkilenmesini, kendini üstün görmesini, tanrısal düzene müdahale etmesini mümkün kılan, olasılıkları gerçeğe dönüştüren güç teknik bilgidir, teknolojidir. Teknik bilgi olmadan insan sadece isteyebilir ancak bu istekleri yalnızca teknik bilgi ile gerçeklik kazanabilir. Örneğin insanlar binlerce yıl boyunca kuşlar gibi uçmak istemişse de bunun gerçekleşmesi için teknolojinin uçak yapabilecek seviyeye ulaştığı yirminci yüzyıla kadar beklemek gerekmiştir. Ancak insan, bilgeliğe tümüyle sahip bir varlık değildir. O, deneyerek, kimi zaman yanlışlar yaparak ve bunlardan dersler çıkararak yavaş yavaş öğrenir. İnsanın bu süreçte yanlışlık yapmaması mümkün değildir. Sahip olduğu teknik yetenek insanın *hybrise* kapılmasına neden olduğu gibi kişisel bir kusura yol açmanın ötesinde sonuçlar doğurur. Ferry, bunu insanın sahip olduğu teknikler sayesinde, yeryüzünde ölçüyü kaçırıp bozgunculuk ederek kozmik düzeni tahrip edebilecek tek canlı olduğu gerçeğini ortaya koyarken dile getirir. Bu durum, Zeus'un neden insana iyi gözle bakmadığını da açıklamaktadır. O, insanın yaratıcılığının ve özgürlüğünün temelinde doğa ve kozmos karşıtı olduğunu bilmektedir. Kaotik evrene kozmik düzen getiren Zeus'tur ve o, bu düzene elinde teknik güç bulunan insan tarafından zarar verebileceği endişesi içindedir.³³ Makineler, aygıtlar, cihazlar, aletler icat eden insan bunları var ederken yaratıcılığını kullanır. Ancak bu icatların hepsi kozmosun hayrına olmamakta, her ne kadar insan çoğu zaman bu icatları sayesinde arzularına kavuşsa da dünyanın geri kalanı bundan zarar görebilmektedir. Zeus açısından meseleye bakacak olursak dünyanın çok daha iyi bir yer olması için var edilen insanın, kendisinin zorlu ve özenli çabaları neticesinde düzen kazanan evren için bir tehdit haline geldiği söylenebilir. Ayrıca insan, sadece bir insan olduğu, bir tanrı ya da evrenin kurucusu olmadığı gerçeğini unutup *hybrise* kapılarak eylemde bulunurken, tanrılara saygısızlığın yanı sıra bizzat kendisine de zarar vermektedir ki Grek mitolojisinde bunun örneği bize Daidalos'un oğlu İkaros ile verilir.

³¹ Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi*, 40.

³² Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi*, 41.

³³ Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, 132-133.

Ferry'nin aktardığı üzere deha seviyesinde bir mucit olan, labirenti de icat ettiği kabul edilen Daidalos ile oğlu İkaros hapsedilir. Ancak o, bu soruna da dahiyane bir çözüm bulur: Balmumu ve tüy kullanarak kendisi ve oğlu için birer çift kanat yapar. Bunlarla havalanır ve hapisten kurtulurlar. Ancak İkaros havalanmadan önce babası ona uzun nasihatlerde bulunmuş ve güneşe çok yaklaşmamasını, aksi halde balmumunun eriyip kanatların tutmaz olacağını söylemiştir. Sorun sadece güneş de değildir. Daidalos, oğlunu denize de fazla yaklaşmaması gerektiği hususunda uyarır. Eğer denize çok yaklaşırsa nem, tüyleri balmumundan ayırarak ve denize düşecektir. Gökyüzüne çıkan İkaros *hybrise* kapılır, kendini kuş zanneder, hatta bir tanrı olarak görür. Gökyüzünde yükseldikçe yükselir ve tüyleri tutan balmumu erimeye başlar. İkaros kanatlarla birlikte denize düşer ve ölür.³⁴

Görüldüğü üzere Daidalos ve İkaros her ne kadar aynı koşullarda aynı şekilde uğraş vermişlerse de biri kurtulurken diğeri ölmüştür. Bu farka yol açan onların kendi tutumlarıdır. Daidalos ne çok yüksekte ne de çok alçaktan uçmuştur, balmumunun zarar görmeyeceği bir yükseklikte uçmayı başarabilmiştir. Oğlu ise yükseldikçe kibre kapılmış, sınırlı bir yükseklikte uçuşması gerektiği halde ölçüyü bir kenara bırakmış, bunun neticesi de acı bir ölüm olmuştur.

İkaros örneğinde de görüldüğü üzere insan, kendi gerçeğini, ölümlü bir insan olduğunu, tanrı olmadığını ve tanrısal bir gücünün olmadığını; evrensel düzendeki yerine uygun davranması gerektiğini bilmediğinde musibetlere uğrar. Şayet bunları bilirse başına musibetler gelmeyecektir. Musibetler onun *hybrisinin*, ölçüsüzlüğünün, aşırılığının, küstahlığının ve kibrinin sonuçlarıdır. Bunu André Bonnard şu şekilde izah eder: "Gerçekte insanoğlu, kendisine sadık kalarak aralıksız insanlığını koruyabildiği ve tanrıların da buna saygı duymasını istediği sürece, hiçbir ölümlü için acıyazgı söz konusu değildir."³⁵

Yunan mitolojisine göre insan ayrıcalıklı bir canlı olarak yaratılmıştır. Ancak bu ayrıcalıklı hal, onun *hybrisin* ayartısına kapılmasına adeta davet çıkartmaktadır. Ona kapılmak bir zorunluluk değilse de insan için bu hiç de kolay bir iş değildir. Antik Greklerde ve sonraki zamanlarda da olduğu gibi günümüzde de pek çok insan kolayca *hybrise* kapılabilmektedir. Bu insanlar her ne kadar Zeus ya da Apollon gibi tanrılar tarafından cezalandırılmıyor olsalar da tıpkı İkaros gibi kibirlerinin kurbanı olmaktadır. Tarih bunun binlerce örneği ile doludur. Arı Turunen, kibri ele aldığı *Kibrin Tarihi* adlı eserinde tarihsel açıdan önemli kimi isimlere dikkat çekerek kibrin beraberinde nasıl bir yıkım getirdiğini anlatır. Bu örneklerden biri, Kızılderililere karşı acımasız eylemleriyle tanınan George Armstrong Custer'dır. Kendisini mükemmel bir asker sayan şöhret tutkunu Custer, başına buyruk hareket etmeme ikazını hiçe saymış, takviye kuvvet beklemeden hareket ederek hem kendisinin hem de adamlarının öldürülmesine neden olmuştur. Fransız Devrimi'nin başlamasına yol açan şey de Fransa Kralı XVI. Louis'in, uyarılara kulak vermeyerek burjuvazinin ve köylünün haklarına kayıtsız kalması ve maliye bakanını

³⁴ Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, 257.

³⁵ André Bonnard, *İnsan ve Tragedya*, çev. Yaşar Atan (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2006), 159.

görevden alması olmuştur.³⁶

Kibir söz konusu olduğunda dikkat çeken isimlerden biri de 1073 yılında papa olarak seçilen Hildebrand'dır. Turunen'in verdiği bilgilere göre Hilbendrand, hiç kimsenin kendisine hükmedemeyeceğini ve hatta bütün prenslerin ayaklarını öpmek üzere önünde secde etmesi gerektiğini ileri sürebilmiştir. Yine Turunen'in anlattıklarına bakacak olursak kibir şeklinde tezahür eden *hybris*in yalnızca bireylere değil, kurumlara da zarar verdiğini görürüz. Paul Nutt, Ohio Üniversitesi'nde yirmi yıl boyunca bazı işletmelerin neden başarısız olduğunu bulmaya çalışmış ve bu amaçla yüzden fazla şirketi incelemiştir. Ulaştığı sonuçlara göre başarısızlıkların üçte birinin nedeni, şirket yöneticilerinin fazla benmerkezci olmasıdır. Yüzde seksenden fazla yöneticinin de farklı fikirlere değer vermeyip kendi görüşlerini güç ya da ikna yolu ile çalışanlarına empoze ettiği görülmüştür.³⁷ Oysa diğerlerinin fikirlerini hiçe saymak, gerçeğin farklı yönlerinin görülmesine mani olarak kayıplara yol açar ki yöneticilerin kendi akıllarına duydukları aşırı güven ve hayranlık bu gerçeği hatırd tutmalarını engeller. Ayrıca sorunlar baş gösterdiğinde böyle bir tavırla çözüm üretmeye kalkışmak sorunları daha da işin içinden çıkılmaz hale getirir. Çünkü kişinin kibri, yol açtığı sorunların müsebbibi olduğu gerçeğini görmesine engel olur. Oysa bir problemin çözümü için öncelikle problemin fark edilmesi ve bunun nedenlerinin anlaşılması gerekir. Bazı problemlerinin kaynağı bizzat kendimizdir ve bu nedenle başkalarına bakarak bu sorunları çözemeyiz. Ancak kendini üstün gören kibirli bir insanın bunu yapabilmesi pek olası değildir. Bu da sorunu çözmek bir yana onu daha da büyütecektir.

Turunen, kişisel ve kurumsal başarısızlıklara yol açan kibrin buna nasıl yol açtığını da açıklar. Ona göre ego, fazla şiştiğinde megalomanlık ve sağırlık ortaya çıkar. Diğer insanlar küçümsenir ve hatalar kabul edilmez.³⁸ Kişi kendisinin kusursuz olduğu zannına kapılır. Kendini üstün, mükemmel ya da kusursuz görmesi başkalarına karşı yaklaşımlarını etkiler. Övgüye ve dalkavukluğa açıkken, eleştiriden rahatsız olur. Turunen'in ifadesiyle bu insanlar bütün eleştirilerin kirli bir motiften kaynaklandığına inanırlar. Herkes onları kıskanmakta veya şöhretlerinden ötürü onlara öfke duymaktadır.³⁹ Anlaşıldığı üzere kibir, kişinin gerçekliği algılayışını etkilemektedir ve onu bozmaktadır. Ne kadar ünlü ya da başarılı olursa olsun bir insanı herkes kıskanmaz ya da ona öfke duymaz. Aksine bazı insanlar kıskançlık ya da öfke bir yana başarılı insanlara gıpta edip hayranlık duyar. Ancak kibir, sadece başkalarını algılama şeklimizi değil, daha temelde kendimizi algılama biçimimizle ilgilidir. Kibir, öncelikle kendimizi üstün, olağanüstü, mükemmel ya da kusursuz olarak algılamamızın bir neticesidir. Dolayısıyla kibir içindeyken ne kendimizin ne de başkalarının gerçekliğinden haberdarızdır. Kendimizi olduğumuz değer in çok üstünde, diğerlerini ise değerlerinin altında görür ve bu görüşe göre hareket ederiz. Oysa bu aldanışın neden olduğu kibirli eylemler hiç de umulan sonuçları getirmezler, tam aksine

³⁶ Arı Turunen, *Kibrin Tarihi*, çev. Özge Acioğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022), 45.

³⁷ Turunen, *Kibrin Tarihi*, 52.

³⁸ Turunen, *Kibrin Tarihi*, 39.

³⁹ Turunen, *Kibrin Tarihi*, 54-55.

yıkıcı sonuçlar doğururlar. Kibrin yıkıcı sonuçlarına ilişkin tarihin ortaya çıkardığı onca örneğe rağmen ölçsüzlük ve aşırılık olarak kibir özellikle son dönemlerde giderek yaygınlaşmaktadır. Ramani S. Durvasula bunun göstergelerinden birinin, “Sen benim kim olduğumu biliyor musun?” cümlesinin yaygın kullanımı olduğunu söyler. Ona göre bu cümle tek başına “öz farkındalık yoksunluğuna ve görkem kuruntusu yansıtan bir ayrıcalık sanrisına işaret” etmektedir. Ayrıca ona göre böyle kibirli bir tavır, alkol, reçeteli veya reçetesiz satılan ilaçlar gibi çeşitli maddelerden de kaynaklanabilmektedir. Çünkü bu tür maddeler öz farkındalığı azaltmakta ve muhakeme yetisini zayıflatmakta; paranoyayı, öfkeyi, düşmanlığı ve kafa karışıklığını körükleyebilmektedir. Bunun dışında “Sen benim kim olduğumu biliyor musun?” cümlesi ile kibrini ortaya koyan kimi insanlar gerçekten de ruh hastalığından mustarip olabilmektedir. Bu kişiler hakikaten özel, seçilmiş ya da kutsanmış kimseler olduklarına inanabilmektedir.⁴⁰

Durvasula, bu iddiaları ile sıradan bir tutum gibi gördüğümüz kibrin aslında o kadar anormal olduğunu, hatta bazı ruhsal rahatsızlıklarla ortak yönleri olduğunu göstermektedir. Antik Yunanların aksine bizim büyük bir kusur olarak görmediğimiz kibir, aslında psikolojik sağlık bakımından da dikkate alınması gereken tehlikeli bir duruma işaret ediyor olabilir. Diğer yandan Durvasula’ya göre kibir sadece sahibine zarar vermez; diğer insanlar da bu kibirden büyük zarar görür. Çünkü kibir kişiye patolojik içgörü ve kavrayış yoksunluğu getirir. Bu nedenle kişi başkalarını gücendirebileceğini kavrayamaz.⁴¹ Durvasula’nın da tespit ettiği üzere ayrıcalık sanrisı olan insanlar ister uçaklarda isterse restoranlarda, okullarda, ibadethanelerde veya sokaklarda olsunlar ezelden beri sorun yaratırlar.⁴² Ayrıca kibirli insanların sadece kendi kişisel ihtiyaçları karlığında koşulları adil saydıkları çarpık bir adalet anlayışları vardır. Onlar için adalet meselesi, yalnızca kendileri için söz konusu olabilen bir konudur. Koşulların başkaları için de adil olup olmadığını umursamazlar.⁴³

Durvasula’nın yukarıdaki tespitleri akla hemen Antik Grek bilgeliğinin *hybris* ile *dikeyi* birbirine karşıt tutumlar olarak konumlandığı bilgisini getirir. Onlara göre *hybris* adaletten bir sapmadır ve adaletin karşısında yer alır. Durvasula’nın tespitleri de Greklerin bu konuda ne kadar haklı olduğunu, kibirli insanların, yani *hybrise* kapılanların hayata, kendilerine ve başkalarına bakışları nedeniyle diğer insanlara kolaylıkla haksızlık edebildiklerini, diğer insanlar için bir adalet talebinde olmadıklarını ve bu yüzden de adil olmadıklarını ortaya koyar.

Adalet ile *hybris* arasındaki ilişkinin bir yönü de *nemesis*le, intikamla ilgilidir. Turunen’in de belirttiği gibi Greklere göre *hybrisi* çoğu kez *nemesis*, yani intikam takip eder. Adaletin temsilcisi *nemesisin* görevi, “küstahça bir kibrin ve kişinin kendisine verdiği

⁴⁰ Ramani S. Durvasula, “*Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor musun?*”, çev. Nazende Didem Ünalçın (Ankara: Görünmez Adam Yayıncılık, 2021), 9-11.

⁴¹ Durvasula, “*Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor musun?*”, 142.

⁴² Durvasula, “*Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor musun?*”, 17.

⁴³ Durvasula, “*Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor musun?*”, 142-143.

önemin neden olduğu insafsızlığı cezalandırmaktır.⁴⁴ Anlaşıldığı kadarıyla *hybris* ve *dike* birbirinin karşıtı iken, intikam tanrıçalarının devreye girerek *hybrisi* cezalandırması ortaya çıkan adaletsizliği düzeltmeye yöneliktir. Kozmos, yani evrensel düzenin devamı adalete bağlıdır ve bu nedenle kaotik bir başkaldırı olan *hybrise* ve onun yol açtığı adaletsizliğe göz yumulmaz.

Hybris adaletsizlik yaratır. Çünkü *hybrise* kapılan kendini tanrılarla bir tutmaya ya da onlara saygısızlık etmeye cüret edebilecek bir kendini bilmezlik içindedir. Tanrılara bile saygısızlık eden kimsenin insanların haklarına saygı duyması düşünülemez. Kişi, kendisini diğer insanlardan üstün gördüğü için adaleti sağlayan kuralları ve yasaları rahatlıkla çiğner; ölçüyü aşar, aşırılıklara varır. Adaletin tekrar tesis edilebilmesi için intikamın alınması, yani *hybrise* kapılanın cezalandırılması, kendisinin bir insan olduğunun hatırlatılması gerekir. Grek mitolojisi açısından *hybris* hiçbir şekilde bireysel bir mesele olarak görülmemiştir. Kişinin kendini bilmezliğinin neden olduğu ölçsüzlük kozmik düzene karşı çıkış olarak görülmüş ve bu nedenle de ağır biçimde cezalandırılmıştır. Bu bağlamda sadece eylemlerin değil, ağızdan çıkan sözlerin bile ciddi sonuçlar doğurduğu görülür.

2. Delphoi Tapınağının İlkeleri ve Grek Felsefesine Yansımaları

Grek mitolojisine göre insanın evrenle ve evrenindeki düzenin kurucuları olan tanrılarla uyumlu olması gerekir ki bu adaletin yoludur. *Hybris* ise bir ölçsüzlük olduğu için bu düzenle kişi arasında bir uyumsuzluğa yol açar. Bu da *hybrisin* niçin bireysel bir kusur olmanın ötesinde değerlendirildiğini açıklamaktadır. Yunan mitolojisi sadece *hybrisin* yıkıcı sonuçlarını anlatmaz, ayrıca insanı *hybristen* kurtaracak çözümler de sunar. Ferry'nin de belirttiği üzere Delphoi Tapınağı'nın alınlığına işlenmiş sözler Yunan bilgeliğinin mesajlarını iletmektedir ki bunlardan ilki "Kendini bil" der. İkinci mesaj da ilki gibi *hybrise* karşı bir çözümdür ve "Hiçbir şey de aşırıya kaçma." der. Bu konuda Ferry'nin modern okur için bir uyarısı vardır. Günümüzde mitoloji sürekli psikolojikleştirilmekte ve kadim bilgeliğin dersleri modern bir şekilde yorumlamaktadır ki Ferry, bunu bir hata sayar. Burada kastedilen kendini bilmek hiç de bilinçdışının gün ışığına çıkarılması değildir. "Kendini bil" buyruğunun Yunan dünyasındaki anlamının bu modern temayla hiçbir alakası yoktur.⁴⁵ Grekler için kendini bilmekle kastedilen şey, kişinin bir tanrı olmadığı, eksik ve kusurlarıyla ölümlü bir insan olduğunu bilmektir. Kişinin kendisinden çok daha büyük olan kozmik düzenin bir parçası olduğunu bilmesi, bu düzene saygı duyması ve bu düzendeki yerini kabul etmesidir. Böylesi bir "kendini bilmek" pek tabii ki ikinci ilkeyi, "Hiçbir şeyde aşırıya kaçma"mayı gerektirir. Kendini bilen hep ölçülüdür, hiçbir şeyde aşırıya kaçmaz. Grek mitolojisinin sunduğu bu bilgelik, Grek felsefesine de yansımış ve bu anlayış pek çok Antik Yunan filozofu ve farklı felsefe okulları tarafından da savunulmuştur. Amacımız, ölçsüzlük, aşırılık, kibir anlamlarına sahip olan *hybrisin* Grek mitolojisinde nasıl

⁴⁴ Turunen, *Kibrin Tarihi*, 155.

⁴⁵ Ferry, *Gençler için Yunan Mitolojisi*, 177-178.

ele alındığını ve kendisinden sonra gelen Grek felsefesine de etkide bulunduğunu göstermekten ibaret olduğu için kendini bilme, aşırılıktan kaçınma ve ölçülü olma değerlerini savunmuş filozoflara bazı örnekler vermekle yetineceğiz. Kuşkusuz, bu yönde bir çalışma çok daha derinlikli bir şekilde yapılabilir. Ancak amacımız Grek mitolojisinde *hybris* karşı getirilen çözümlerin Grek felsefesinde de yer aldığını göstermek olduğundan birkaç örnekle sınırlı kalmak yeterli olacaktır.

Gre mitolojisinin Grek felsefesi üzerindeki ilk ve doğrudan etkisi bu felsefenin işlediği kavramlarda görülür. Alasdair MacIntyre'ın verdiği bilgilere göre adalete ilişkin tartışmaların terimleri bile, kendileri olmadan açıkça ifade edilmiş anlaşmazlıkların ve çatışmaların ortaya çıkamayacağı, sözlü ve yazılı materyaller kümesi tarafından belirlenmiştir ve bunların temelinde *Ilyada* ve *Odysseia* destanı yer almaktadır.⁴⁶ Bu eserler Gre mitolojisinin ana kaynakları arasında bulunurlar. Bunun ötesinde Antik Yunan felsefesinin insanın evrendeki konumuna bakışının Gre mitolojisi ile ne kadar örtüştüğünü Guthrie'nin Yunan felsefesine ilişkin yazdıklarına bakarak anlamak da mümkündür. O, şöyle der:

... altıncı ve beşinci yüzyıl literatüründeki egemen fikre göre insan aşırılıktan kaçınmalı ve sınırı aşmamalıydı; evrendeki her şeyin kendine mahsus bir yeri vardır ve benzerlerinin sınırlarına tecavüz etmemeliydi ve dolayısıyla insan da ölümlü olduğunu kabul etmeli ve bir ölümlünün hayatıyla yetinmeliydi. Ölümlüler ile ölümsüzler, Tanrılar ile insanlar arasına bir çizgi çekilmişti ve bu sınırı geçmek *hybris* [kibir] idi. Aşırıya kaçma, sınırı aşma: Ölümsüzlük ve Tanrısallık tartışmasız bir biçimde insana çizilen sınırmın ötesindeydi.⁴⁷

Bu anlayışın öncelikle Antik Yunanlar tarafından yedi bilge olarak anılan etkili bazı isimler tarafından savunulduğu görülür. Dürüşken, bu yedi bilgenin insanlara ahlaki tavsiye niteliği taşıyan kısa deyişleriyle antik dünyada felsefi düşünmeyi başlattıklarını söyleyerek onların önemine dikkat çeker.⁴⁸ Bu nedenle onların ölçülülük, aşırılık ve kendini bilme ile ilgili söyledikleri dikkate alınmaya değerdir. Bunlardan ilki, “Hiçbir şeyde aşırı olma.” diyen Atinalı Solon’dur. İspartalı Khilon, “Kendini bil.” demiştir. Miletli Thales, “Ölçülü ol.” diye salık verirken Korinthoslu Periandros, bahtlılıkta ölçülü olmayı, bahtsızlıkta ise düşünceli olmayı tavsiye etmiştir.⁴⁹ Lindoslu Kleobulos, ölçülülüğün en iyi şey olduğunu söyler. Lesboslu Pittakos, “İtidale müptela ol.” demişken Prineli Bias da insanların akla değer vererek ölçülü biçimde yaşamalarını istemiştir.⁵⁰

Hadsizlikten sakınma, kendini bilme, aşırılıktan kaçınma, ölçülü olma gibi değerler kozmosla ilişkili olarak Gre bilgeliğinin ve felsefesinin ana temaları olmuştur. Çünkü Kranz'ın da belirttiği üzere Antik Yunan bilgeleri göğü ve yeri, tanrıları ve insanları düzen

⁴⁶ Alasdair MacIntyre, *Kimin Adaleti? Hangi Rasyonellik?* çev. Akin Emre Pilgir (İstanbul: Livera Yayınevi, 2023), 31.

⁴⁷ W. K. C. Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi - Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Phthagorasçılar*, çev. Ergün Akça (İstanbul: Kocabalı Yayınevi, 2011), 216.

⁴⁸ Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi*, 65.

⁴⁹ Walther Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suat Y. Baydur (İstanbul: Cinius-Sosyal Yayınlar, 2014), 31-32.

⁵⁰ Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi*, 65-67.

ve adaletin bir arada tuttuğunu söyler ki bu yüzden bu bütüne *kosmos* (düzen) demişlerdir.⁵¹ Bunun anlamı, bilgenin ya da benzer bir anlayışa sahip olan filozofun olayları evrensel bir perspektiften değerlendirmesi gerektiğidir. Pierre Hadot, bu bakışı “yukarıdan bakmak” diye adlandırır ve bu bakışın çeşitli örneklerini sunar. Platon’a göre filozof, gerçekliğin tamamını temaşa eder. Evrenin bütünü, insanlığın tamamını görebildiği için şeyleri, kendi bireysel seviyesinden değil, evrensel seviyeden görür. Stoacılar da benzer bir anlayışa sahiptir. Onlar da şeyleri evrensel akıl olan doğanın perspektifinden görür. Bunun anlamı, onların olayları evrene olan etkileri bakımından, evrenin dengesi ve ahengiyle yaptığımız işbirliği perspektifinden değerlendirme çabasında olduklarıdır.⁵²

“Kendini bil.” buyruğunu en çok vurgulayan ve insanların kendilerini bilmeleri ve kendilerinde var olan bilgiyi anımsamaları için büyük çaba harcamış olan kişi Sokrates’tir. Francis Macdonald Cornford’un da belirttiği gibi Sokrates’in felsefesi, gözlerini insan ruhunun doğasının derinliklerine çevirmiştir ki bu, Delphoi tapınağındaki “Kendini bil” tembihinin gerçekleşmesi anlamına gelir.⁵³ Sokrates, Delphoi buyruğuna felsefi bir içerik kazandırmıştır. Onun kazandırdığı içeriğin Grek mitolojisinde verilen mesajlarla benzer olduğu görülmektedir. Anne Baudart’ın tespitlerine göre Sokrates, insandan kendisini bilmesini isterken onun kendisini hiçbir surette tanrı gibi görmemesini istemektedir. Sokrates, *hybrisin* (haddi aşmanın) ayartıcılığı konusunda insanı uyarır ve insanı sınırlarını bilmeye çağırır. Bunun yanı sıra sonlu olma bilgisini eylemin normu haline getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında “Kendini bil” buyruğunun en önemli amacının, insanın her şeyin ölçüsü olmadığını hatırlatmak olduğu görülür. Çünkü kendini bilmek gurur dumanlarını dağıtır. Ancak Sokrates’in de belirttiği üzere bu iş hiç de kolay değildir, hatta bundan daha zor, daha çileli bir iş yoktur.⁵⁴ Yoğun bir çaba ve uyanıklık gerektirmesine rağmen bunu başarmak her insan için imkân dâhilindedir. Bu nedenle Sokrates, diğer insanların da kendilerini bilmeleri için büyük uğraş vermiş, muhataplarını kendilerini bilmeye davet etmiştir.

Platon’a göre ise evrenin tamamında bir düzen vardır ve her şeyin de ölçülü olması gerekir. Bu ölçü, düzene ve iyiliğe kaynaklık eder. Platon, yılın mevsimlerinin oluşumunu dahi ölçülülük ile açıklar. Ona göre yılın mevsimlerinin oluşumu sıcak, soğuk, kuru ve yağ gibi nitelikler düzgün bir aşk sayesinde birbirleriyle karşılaştıklarında ve ölçülü bir uyum ve birliğe kavuştuklarında hem insanlara hem de diğer bütün canlılara sağlık ve gönenc getirir. Bunun tersi olur da ölçsüz bir aşk yılın mevsimlerine hâkim olursa büyük yıkımlar, büyük zararlar getirir.⁵⁵ Anlaşıldığı kadarıyla Platon’a göre de Grek mitolojisinde olduğu gibi musibetlerin kaynağı ölçsüzlüktür. Ölçsüzlük düzeni bozar ve düzensizliğe yol açar.

⁵¹ Kranz, *Antik Felsefe*, 140.

⁵² Pierre Hadot, *Yaşam için Felsefe*, çev. Kağan Kahveci (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012), 195.

⁵³ Francis Macdonald Cornford, *Sokrates - Öncesi ve Sonrası*, çev. A. M. Celâl Şengör-Senem Onan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 19.

⁵⁴ Anne Baudart, “Platon”, *Felsefe Tarihi- Kurucu Düşünceler*, ed. Jacqueline Russ, çev. İsmail Yerguz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 42.

⁵⁵ Platon, *Symposion*, çev. Eyüp Çoraklı (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007), 75.

Düzensizlik de kaos ve yıkım demektir.

Jean-François Mattéi'nin de tespit ettiği üzere Platon, düzen, yasa ve ceza kavramlarını birbiriyle ilişkilendirmiştir. Gökyüzü ve yeryüzünde düzeni sağlayan yasalar olduğu gibi insanlar ile tanrılar arasındaki ilişkiyi belirleyen yasalar da vardır. Bu yasalar düzeni sağladıkları için son derece önemlidirler ve bu nedenle insanlar bunlara saygı göstermelidir. Ancak insan bu yasalara saygısızlık edebilmektedir ki bu durum onların cezalandırılmalarını gerektirir. Platon da bu düşüncededir. Platon'a göre adaletin temsilcisi olan *Nemesis*, ölçsüz eylemleri cezalandırma gücüne sahiptir. Yüce tanrı, kozmosun hareketlerini uygun biçimde düzenlemiştir. Ancak yoldan sapanları cezalandıracak ilahi yasanın intikamı olarak adaleti de getirmiştir. Yasalara saygısızlık, evrenin düzenini bozacağına inanıldığı için tanrılara hakaret sayılmıştır.⁵⁶

Platon, bir insanın nasıl ölçülü ya da ölçsüz olabildiğini bir benzetme ile anlatır. Bu benzetmeye göre ruh üç kısma ayrılır. İki at, üçüncü araba şeklindedir. Bu atlardan biri iyi, diğeri kötüdür. İyi at, güzel, boylu poslu, beyaz bir hayvandır. Ölçülü ve saygın olarak onurlandırılmak isteyen bu atın game ihtiyacı yoktur. Çünkü o, kendisine verilen emri hemen anlayıp harekete geçer. Diğer atsa bundan çok farklıdır. Beli bükük bu at, yavaştır, sağırdır ve rengi de siyahtır. Ölçsüzlüğü şiar edinen bu atın mahmuzlanıp kamçılanması gerekir çünkü o ancak bu şekilde yola gelir.⁵⁷ Jean Brun'un yorumuna göre Platon, bu benzetme ile insan ruhunun karmaşıklığını anlatmaktadır. İnsan ruhunun bir kısmı onu denge, ölçü ve gerçeklik yoluna götürmek isterken adaletsizliğe ve düzensizliğe kaynaklık eden tutkular onu ters istikamete çekmeye çalışır.⁵⁸ Farklı yönlere çekilen insan için ölçülü olmanın zor olmasının nedeni işte budur. İnsan, karmaşık olmama anlamında basit bir içsel yapıya sahip değildir. Bir yanı adaleti, iyiliği, düzeni isterken diğeri ölçsüzlükten ve aşırılıktan yana olabilmektedir. Bilinmelidir ki Platon tarafından siyah atla temsil edilen tutkulara Grek felsefe okulları da kuşku ile bakmıştır. Hadot'un da tespit ettiği üzere felsefe ekollerine göre tutkular, düzensiz arzular ve abartılı korkular insan ıstırabının, düzensizliğin ve bilinçsizliğin başlıca kaynaklarıdır.⁵⁹

Platon'a göre "kendini bilmek" "Sadece bir insan olduğunu bilmek" anlamına gelir.⁶⁰ Michel Foucault'nun verdiği bilgiler de bu Delphoi prensibinin "tanrı olduğunu zannetme" anlamına geldiğini teyit eder ki bu durum, Platon'un "Kendini bil" buyruğunu Grek mitolojisinde verilen mesaj doğrultusunda kavradığını göstermektedir.⁶¹ Platon da Sokrates gibi insanın kendisini bilmesi, insanın tanrı olmadığını ve tanrı olma iddiasına kapılmaması gerektiğini bilmesi ile mümkündür. Ancak Vernant'ın belirttiği üzere onlar bunu kabul etmekle birlikte bu buyruktan şu anlamı da çıkarmışlardır: "İçindeki sen olan tanrıyı tanı

⁵⁶ Jean-François Mattéi, *Platon*, çev. İsmail Yerguz (Ankara: Dost Kitabevi, 2008), 87-88.

⁵⁷ Platon, *Phaidros*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 63.

⁵⁸ Jean Brun, *Platon ve Akademi*, çev. İsmail Yerguz (Ankara: Dost Kitabevi, 2007), 92.

⁵⁹ Pierre Hadot, *Ruhani Alistirmalar ve Antik Felsefe*, çev. Kübra Gürkan (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012), 22.

⁶⁰ Kranz, *Antik Felsefe*, 33.

⁶¹ Michel Foucault, *Kendini Bilmek*, çev. James Cem Yapıcıoğlu (İstanbul: Profil Kitap, 2019), 30.

ve mümkün olduğunca kendini tanrıya benzer kılmaya çabala.”⁶²

Platon gibi Aristoteles de ölçülülükten yana olmuş, fazlalık ya da eksiklik olarak aşırıktan kaçınmayı erdem saymıştır. O, *Nikomakhos'a Etik* adlı kitabında şöyle der: “Genel olarak söylenirse, ne aşırılığın, eksikliğin bir ortası, ne de ortanın eksikliği ya da aşırılığı vardır.”⁶³ Aristoteles, korkular ile cüretler, hazlar ile acılar, cimrilik ile savurganlık, onur ve onursuzluk arasında ve öfke konusunda ölçülü olmayı savunmuştur. Bunların eksiklik ve fazlalıklarından sakınmanın önemine değinmiştir. Ona göre fazlalık veya eksiklik şeklinde ortaya çıkabilen her türlü ölçsüzlük kötülüktür. Erdem ise bunlar arasında ortayı bulmakla mümkündür.⁶⁴ Ancak bu orta, herkes için genel geçer bir noktada değildir. Christopher Shields’in de ifade ettiği üzere fail, bu orta noktasında karar verirken kendisine ve içinde bulunduğu duruma bakmalıdır. Ne kadar yemek yememiz gerektiği sağlık durumumuza, yaşımıza, kilomuza, yaptığımız işe, mevsime, sindirim organlarımızın hızına vb. pek çok faktöre bağlı olarak değişeceği için birisi için “orta” olan yemek bir başkası için fazla ya da eksik olabilecektir.⁶⁵

Bir Grek filozofu olan Aristoteles, itidale, ılımlılığa ve ölçülülüğe dayalı bir erdem ahlakı geliştirirken kibre duyarsız kalmamış, onu da bir aşırılık saymıştır. Brun’un da işaret ettiği üzere o, kibir ve alçak gönüllüğün arasına yüce gönüllülüğü yerleştirmiştir.⁶⁶ Böylece Aristoteles, kibri bir aşırılık, dolayısıyla bir kötülük olarak görmüştür. Hem bu açıdan hem de “Kendini bil” buyruğuna yaklaşımı bakımından Aristoteles’in, Grek ahlakına ve değerlerine bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Edith Hall’in de tespit ettiği üzere Aristotelesçi etik, hoş olmasa bile kendimize gerçekleri söylemeyi gerektirir. Ancak bunu yaparken kendimizi sert bir şekilde yargılamamalıyız. Çünkü kendimizi zalimce kınayarak ya da kendimizden hoşnut olmama durumuna düşerek kendimizi düzeltemeyiz.⁶⁷

Anlaşıldığı kadarıyla Aristoteles için kendini bilmek, kişinin kendi gerçeğiyle dürüstçe yüzleşmesini gerektirmektedir. Kendini bilmenin yolu buradan geçer. Ancak bunu yaparken insanın kendisini merhametsizce yargılamaması gerekir. Çünkü insan her ne kadar eğitim ve alıştırma yoluyla erdemli bir insan haline gelme imkânına sahipse de nihayetinde de bir tanrı değildir, kusursuz ya da mükemmel olamaz. Bu nedenle kusurlarını gördüğünde bunların insan olmanın bir parçası olduğunu kabul etmelidir. İnsanın kendisini zalimce yargılaması da bir tür ölçsüzlüktür ve temelinde kendi gerçeğine tahammül edemeyen bir kibir bulunur. Aristoteles’e göre ise kibir orta yolda olmama hali olarak bir tür ölçsüzlüktür.

Sonuç

Grek mitolojisi, tıpkı diğer mitolojiler ve dinler gibi insanın anlam ihtiyacına karşılık

⁶² Jean-Pierre Vernat, *Eski Yunan'da Mit ve Din*, çev. Murat Erşen (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2022), 89.

⁶³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür (Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2009), 38.

⁶⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 38-41.

⁶⁵ Christopher Shields, *Aristoteles*, çev. M. Masum Gökyüz (İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2022), 475.

⁶⁶ Jean Brun, *Aristoteles ve Lise*, çev. İsmail Yerguz (Ankara: Dost Kitabevi, 2008), 112.

⁶⁷ Edith Hall, *Aristoteles Olsa Ne Yaptı?* çev. Gökhan Güvener (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2023), 122.

ortaya çıkmıştır. İçerdiği mitlerle evrenin ve insanın nasıl ve niçin varlık kazandığı sorusu başta olmak üzere pek çok konuda açıklama gücü olan mitoloji, insanın tanrılar ve diğer varlıklar karşısında nasıl bir konumda bulunduğunu da izah eder. İnsana evrenle ve tanrıya da tanrılarla nasıl bir ilişki kurarak uyumlu ve anlamlı bir yaşam süreceğini de gösteren mitler bu açıdan birer ahlak kılavuzu işlevi de görürler. Dünyanın en etkili mitolojilerinden biri, belki de en etkili olan Grek mitolojisi de tüm bu fonksiyonlara sahip olarak insana nasıl var olduğu bilgisinin yanı sıra nasıl yaşaması gerektiği bilgisini de sunmuştur. Evrenin başlangıçta kaotik olduğunu, onun ancak tanrılar tanrısı Zeus'un büyük mücadeleleri neticesinde düzen kazanarak kozmos haline geldiğini söyleyen Grek mitolojisi nezdinde bu düzen çok değerlidir. Bu nedenle bu düzene karşı her türlü tehdit ve başkaldırı ne kadar küçük olursa olsun şiddetle cezalandırılır.

İnsan için de yaşam yolunda iki seçenek söz konusudur: O, ya bu düzenden yana olacak ve *dikeye*, adalete uygun bir yaşam sürecektir ya da *hybrise* kapılıp cezalandırılacaktır. *Hybris*, Grek mitolojisinde ölçsüzlüğü, hadsizliği, aşırılığı, kendini bilmemeyi, kibri ve küstahlığı ifade eden, adalete karşı tutumu ifade eder ki en büyük günah sayılmıştır. Grek mitolojisi *hybrise* kapılarak tanrıların gazabını çeken talihsiz insanların öyküleri ile doludur. Bunlardan kimi çocuklarının çokluğu ile, kimi de kendi güzelliği ile övünerek kibreye kapılmıştır. Ancak hepsi evrendeki yerlerini unutarak, birer insan olduklarını göz ardı ederek, kendilerini tanrılar ile bir tutarak ve onlara saygısızlık ederek ölçsüz davranmışlardır. Grek mitolojisinin verdiği ders, *hybrisin* hiçbir şekilde cezasız kalmayacağıdır. Gökyüzü ile yeryüzünün, insanlar ile tanrıların, insanlar ile kozmosun yakından ilişkili olduğuna inanlar Yunanlar, *hybrisi* basit bir kusur olmanın çok ötesinde bir günah olarak düşünüp mitlerde bu günahı ağır şekilde cezalandırılmışlardır. İnsanın *hybrisinin* evrensel düzen için bir tehdit olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle mitlerde *hybrisi* her zaman bir ceza takip eder. Öyle ki *hybrise* kapılan tanrılar bile cezalandırılmaktan kurtulamazlar. Diğer canlılar arasından tanrısal ruha sahip olması ve dik durabilmesi ile ayrılan insan zaten *hybrise* yatkın bir varlıktır. Elde ettiği teknik bilgi ile adeta tanrılar gibi yaratım gücüne kavuşan insan, kozmosun düzeni için daha tehlikeli ve daha tehditkâr bir hale, ayrıca *hybrise* daha yatkın duruma gelmiştir. Bu nedenle insan *hybrisin* ayartısına kapılma hususunda her zamankinden daha dikkatli olmalıdır. Grek bilgeliği *hybris* için çözüm de üretmiştir ki bunlardan birincisi “kendini bilmek”, ikincisi de “hiçbir şeyde aşırıya kaçmamak”, yani ölçülü olmaktır.

Grek felsefesi, Grek mitolojisinde yer alan kavram ve problemlerden; kozmos ve adalet anlayışından etkilenmiş; aşırılık, ölçsüzlük ve kendini bilmezlik olarak *hybris* sorununa da ilgi göstermiştir. Grek mitolojisine göre insan, evrendeki düzene ve bu düzenin kurucularına saygı duymalı, bu düzeni sağlayan yasalara uymalı, yani kendini bilmeli ve ölçülü olmalıdır. Aksi *hybristir* ve cezayı gerektirir. Bu düşünceler Grek felsefesine de yansımıştır. Başta yedi bilge olmak üzere Yunan filozoflar insanlara kendilerini bilmelerini ve aşırılıklardan kaçınmalarını tavsiye etmiştir. İnsanın, sadece ölümlü bir insan olduğu, tanrı olmadığı gerçeğini unutabileceğini bilen Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi önemli Grek filozofları da ahlak anlayışlarını ortaya koyarken hem kendini bilmenin önemini

vurgulamış hem de ölçülü olmayı bir erdem olarak ortaya koymuştur. Onlara göre de iyi bir yaşam için kişi, evrendeki yerini, kim olduğunu bilmeli ve buna uygun şekilde, aşırılıklara varmadan ölçülü bir şekilde yaşamalıdır. Bu açıdan bakıldığında verdikleri temel mesajlar bakımından Grek mitolojisi ile felsefesi arasında büyük bir örtüşmenin olduğu görülmektedir.

Öte yandan günümüzde kibir ile ilgili yapılan çalışmalar da mitoloji ya da felsefe formunda ortaya konan Grek bilgeliğinin *hybris*in ne kadar tehlikeli olduğu konusunda haklı olduğunu göstermektedir. Grek mitolojisi, *hybris*in hem ona kapılan insan için hem de genel olarak kozmos için ne kadar yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini gösteren örneklerle doludur. Grek felsefesi de iyi bir yaşam için, insan ve evren arasında uyumlu bir ilişki tesis eden bir hayat için, Grek mitolojisinin sunduğu iki ilkeye -kendini bilmek ve aşırılıklardan kaçınmak- felsefi bir içerik katarak bunları devam ettirmiştir. Grek bilgeliği bizler için ayrıca uyarıcı niteliktedir. İnsanın yapısı gereği *hybrise* yatkın bir varlık olduğunu ve teknik bilginin bu eğilimi güçlendirdiğini bilen Greklere kulak vermek teknolojinin akıl almaz bir hızla ilerlediği günümüz dünyası için özellikle önemlidir.

Kaynakça | References

- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. çev. Saffet Babür, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2009.
- Bacon, Francis. *Eskilerin Bilgeliği*. çev. Halide Aral, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2018.
- Baudart, Anne. "Platon", *Felsefe Tarihi- Kurucu Düşünceler*. ed. Jacqueline Russ, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Brun, Jean. *Aristoteles ve Lise*. çev. İsmail Yerguz, Ankara: Dost Kitabevi, 2008.
- Brun, Jean. *Platon ve Akademi*. çev. İsmail Yerguz, Ankara: Dost Kitabevi, 2007.
- Campbell, Joseph & Moyers, Bill. *Mitolojinin Gücü*. çev. Zeynep Yaman, İstanbul: MediaCat Kitapları, 2023.
- Colli, Giorgio. *Felsefenin Doğuşu*. çev. Fisun Demir, Ankara: Dost Kitabevi, 2007.
- Cornford, Francis Macdonald. *Sokrates - Öncesi ve Sonrası*. çev. A. M. Celâl Şengör ve Senem Onan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Detienne, Marcel & Vernant, Jean-Pierre. *Yunan Diyarında Kurban Mutfağı*. çev. Özgüç Orhan, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.
- Durvasula, Ramani S. "*Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor musun?*". çev. Nazende Didem Ünalçın, Ankara: Görünmez Adam Yayıncılık, 2021.
- Dürüşken, Çiğdem. *Antikçağ Felsefesi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2023.
- Ferry, Luc. *Gençler için Yunan Mitolojisi*. çev. Murat Erşen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.
- Foucault, Michel. *Kendini Bilmek*. çev. James Cem Yapıcıoğlu, İstanbul: Profil Kitap, 2019.
- Grimal, Pierre. *Mitoloji Sözlüğü*. çev. Sevgi Tamgüç, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2023.
- Guthrie, W. K. C. *Yunan Felsefe Tarihi - Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Phthagorasçılar*. çev. Ergün Akça, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.
- Hadot, Pierre. *Ruhani Alıştırmalar ve Antik Felsefe*. çev. Kübra Gürkan, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012.
- Hadot, Pierre. *Yaşam için Felsefe*. çev. Kağan Kahveci, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012.
- Hall, Edith. *Aristoteles Olsa Ne Yapardı?* çev. Gökhan Güvener, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2023.
- Kerényi, Karl. *Yunan Mitolojisi*. çev. Oğuz Özügül, İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Kranz, Walther. *Antik Felsefe*. çev. Suat Y. Baydur, İstanbul: Ciniş-Sosyal Yayınlar, 2014.
- MacIntyre, Alasdair. *Kimin Adaleti? Hangi Rasyonellik?* çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul: Livera Yayınevi, 2023.
- Mattéi, Jean-François. *Platon*, çev. İsmail Yerguz, Ankara: Dost Kitabevi, 2008.
- Platon. *Phaidros*. çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Platon. *Symposion*. çev. Eyüp Çoraklı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.
- Shields, Christopher. *Aristoteles*. çev. M. Masum Gökyüz, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2022.
- Turunen, Arı. *Kibrin Tarihi*. çev. Özge Acioğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.
- Vernat, Jean-Pierre. *Eski Yunan'da Mit ve Di.*, çev. Murat Erşen, İstanbul: Alfa Basım Yayın, 2022.
- Vernant, Jean-Pierre. *Torunuma Yunan Mitleri*. çev. Mehmet Emin Özcan, İstanbul: Helikopter Kitap Yayınevi, 2021.